

ÜNSAL YÜCEL

Metin Sözeni

Sergilerinde

20.10.1969

[Handwritten signature]

SULTAN MAHMUT II. DEVRİNDE OKÇULUK

Türk Etnografya Dergisi, Sayı : 10 - 1967'den ayrışım

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ, 1968

28 No: ab 151
No: ab 149

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. 06151

SINIFLAMA NO. 06149

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

SULTAN MAHMUT II. DEVRİNDE OKÇULUK

ÜNSAL YÜCEL

GİRİŞ

Türklerde ok ve yayın tarihçesi çok eski devirlere kadar uzanır. Oğuz Kağan destanında gerek harp aracı gerekse sembolik bir unsur olarak yer aldığını görüyoruz¹. Orta Asya Türk kavimlerinde ok ve yay, avcılıkta olsun, savaşlarda olsun kılıçla birlikte en önemli silâhtır. Yakın mesafe silâhı olarak kılıcı, uzak mesafe silâhı olarak da ok ve yayı kullanmakta idiler. Türklerin İslâmiyeti kabulleri ile birlikde oka ve yaya verilen öneme dinî bir özellik de eklenmiştir. Günümüze kadar gelen yazılı kaynaklardan, İslâmiyetin ilk yüz yılından itibaren ok ve yaya diğer silâhlardan daha fazla, hattâ özel bir yer verildiğini, bu konuda Hz. Muhammed'in de çok hassas davrandığını öğrenmekteyiz. Kur'an'da ok ve yayın önemine doğrudan doğruya işaret eden bir ayet bulunmamakla beraber, bu konuda Hz. Muhammed'e atfedilen ve doğruluğu ısrarla belirtilmeğe çalışılan 40'dan fazla hadis olduğunu görüyoruz. Bu hadislerle ve okçuluğun sevabı ve faziletleri ile ilgili hususlara, okçuluk risalelerinin hemen hepsinde geniş bir yer verilmektedir. Ayrıca yalnız okçuluk hakkındaki hadisleri bir araya toplayan "Hadis-i Erbain" risaleleri de vardır².

Kur'an'da geçen *واعدوا لهم ما استطعتم من قوة* (Cenkden önce, düşmanınız kâfirlere karşı, kuvvetinizi toplayıp hazır edin) âyetini Hz. Muhammed bir hutbesinde açıklar-

¹ Oğuz Kağan Destanı (Haz. W. Bang - G. R. Rahmeti), İstanbul 1936.

² Abdullah b. Mehmed Salih el-Eyyûbi. Tezkiret er-Rumat (Hadis-i Erbain). Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. E. H. 1418.

ken burada geçen "kuvvet" sözünün "ok atmak kuvveti" anlamına geldiğini :

الا ان القوة الرى cümlesini üç kere üst üste tekrarlıyarak ifade etmiştir³.

Okçuluğun önemi hakkındaki hadislerden bir kaç örnek vermek isteriz :

"Oku yapan, oku sunan ve oku atan cennetlidir".

"Çocuklarınıza Kur'an okumayı ve ok atmayı öğretin".

"Ok atmak nâfile ibâdetten daha hayırlıdır".

"Ok atılan yer ile okun düştüğü yer arasında size cennetten bahçeler vardır (verilecektir)".

"Ok atmayı öğrenen, sonra da terk eden bizden değildir".

Bu ve buna benzer diğer hadislerle dayanılarak ok atmanın "sünnet" olduğu kabul edilmiştir.

Uhud gazasında, Hazret-i Muhammed yanında ok atmakta olan Sa'd ibn ebu Vakkas'a ok verirken, başarısı karşısında "At, ya Sa'd! anam babam sana feda olsun" demiştir. Sa'd ibn ebu Vakkas, Hz. Muhammed devrinin en usta okçusu idi. Bu yüzden kemankeşlerin piri sayılmış ve pîrlik kuşağını kendisine bizzat Hz. Muhammed'in kuşattığına inanılmıştır.

Kısaca temas ettiğimiz bu dinî inançlar, okçuluğun yaygın bir merak ve hüner haline gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Nitekim aşağı yukarı H. 1000 yıllarında, ok ve yayın bir silâh olarak yerini tüfeğe bırakmasından sonra da yaygın ve

³ Aynı eser, v. 3 b-4 a., Kur'an, Enfal Sûresi, 60.

sevilen bir spor olarak XIX. yüz yıl sonuna kadar devam etmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan itibaren, en önemli savaflara ait tarih kayıtlarında, ok ve yayın orduda geniş ölçüde kullanıldığını görmekteyiz. At üzerinde rahatlıkla kullanılması sebebiyle, öncü ve keşif birliklerinde ok ve yay tesirli bir silâh olabiliyordu. Uzak mesafe silâhi olarak da ok ve yay, düşmanla karşı karşıya gelinceye kadar geçen muharebe safhalarında kullanılmakta idi.

Ateşli silâhlar orduya büyük ölçüde girdikten sonra da bir süre ok ve yay terk edilmemiş, birlikte kullanılmıştır. Hattâ Kanunî devrinde, yeniçeriler, tüfeğin ağırlığından, vakit alan kullanılışından ve pisliğinden yakınmakta, ok ve yayı tercih etmekte idiler⁴.

Bunun yanında okçuluk, Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan itibaren padişahların, devlet memurlarının, yeniçerilerin ve çeşitli meslekte kişilerin geniş ölçüde ilgilendikleri bir spor olarak yakın zamanlara kadar devam etmiştir. Türk okçuluğunun son parlak dönemi olan ve çalışma konumuzu teşkil eden Sultan Mahmud II. devri okçuluğunu incelerken bu hususu daha yakından göreceğiz.

Kaynaklar:

Okçuluğun önemi, fazilet ve sevâbı, usûl ve kaideleri, atılan menzillerin yer ve ölçüleriyle ilgili bilgiler veren bir hayli eser kaleme alınmıştır⁵. Bunlara genellikle "Kavs-nâme" denilmektedir. Aralarında Arapçadan tercümelemler de bulunmakla beraber çoğu devrinin ünlü kemankeşleri tarafından telif edilmiştir.

Mahmud II. devrinde, Padişahın Kahveci-başısı Mustafa Kâni Bey'in yazdığı "Telhîs-i Resâil er-Rumat"⁶ adlı risalesi

⁴ Busbecq. (Terc. H. Cahit Yalçın) Türk Mektupları. İst. 1939, s. 161-2.

Perihan Arbak. Ok ve Okçuluk Hakkında Bibliyografya (Türk Kültürü, sayı 22 Ağustos 1965. s. 134-136).

⁶ Mustafa Kâni b. Mehmed. Telhîs-i Resâil er-Rumat. Matbaa-i Âmire, İstanbul 1263 (1847). Bu risalenin müellif hattıyla olan nüshasının hâlen Ok-

bütün diğer okçuluk risalelerinin tetkiki sonunda hazırlanmış, kendisi de kemankeş olan bu zatın kişisel gözlemlerinin de ilâvesiyle mükemmel bir el-kitabı niteliği kazanmıştır. Yazar eserini, Sultan Mahmud II.'un emriyle hazırlamıştır. Kitapta Mahmud II.'un okçulukla ilgisi, kabza alış ve ok atışları hakkında ayrı bir bölüm vardır (s. 222-267).

Bu devri içine alan diğer kaynaklar şunlardır :

— Sultan Mahmud-u Sâni Zamanındaki Kemankeşler. (Bu anonim risale —yakın benzerlikler sebebiyle— Telhîs-i Resâil er-Rumat'ın bir kısmının kopyası sayılabilir. Yalnız Mahmud II. devri değil, daha önceki devir okçuluğu hakkında da bilgiler bulunmaktadır). Üniversite Ktb. T. Y. 2694.

— İlyas Efendi. Letâif-i Enderun. Mat bu. İstanbul 1276 (1859). Mahmud II. devri olaylarını içine alan bu rûz-nâmede, Padişahın ok atışları ve kabza alma töreni hakkında bazı bilgiler bulmaktayız.

— Mustafa Kâni Bey'in, 1236 (1820/1) yılı atış mevsimi süresince, kurşun kalemle tuttuğu "Atış Günlüğü", bu devir okçuluğunu aksettiren önemli bir belgedir. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi : E. 3702/1-17.

Okmeydanı'ndaki menzil taşlarından, Mahmud II.'a ve devrine ait olanların tetkiki de bu konuya girmekle beraber, bu gün çoğu kaybolmuş, kalanlar da gecekonduların işgaline uğrayan yerlerde kalmış olması sebebiyle incelenememiştir.

Türk okçuluğunun Sultan Mahmud II. devrinden önceki durumu :

Bir spor olarak okçuluğun, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk devrinde ne durumda olduğunu bildiren belgelerden yoksunuz. Okçuluğun, sulh zamanlarındaki askerî idmanlarla ve av sporu ile birleş-

çuluk Federasyonu Başkanı Sayın Fazıl Özek'da bulunduğunu öğrendik, fakat henüz göremedik. 1254 (1838) tarihli diğer bir yazma Üniversite Ktb. T. Y. 6891'de kayıtlıdır.

miş olduğu düşünülebilir. Türkmen kabilelerinin etnolojisi hakkında kıymetli malûmata rastladığımız Dede Korkut Kitabı'nda, Türkmen gençlerinin boş vakitlerini ok atışmakla geçirdiklerini¹ kuvvetlilik iddiasındaki yiğitlerin ok yarıştırmak yolunu seçtiklerini², evlenen bir yiğitin bir ok attığını, okun düştüğü yere gerdek çadırını kurduğunu³, düğün eğlentilerinde damat ile arkadaşlarının ok atışıklarını⁴ öğrenmekteyiz. Bu âdetlerin Osmanlıların ilk devirlerinde de devam etmekte olduğunu tahmin ediyoruz.

Yıldırım Bayezid devrinde (1389-1402) Padişahın, Bursa'da kendi adını taşıyan külliye yapıtırırken, doğu yönündeki alanı da ok talim ve atışlarına tahsis ettiği bilinmektedir⁵. Böylelikle okçuluk, teşkilâtı olan bir spor niteliği kazanmış oluyor. Elimizdeki kayıtlardan, Bursa Okmeydanı'nın XVI. yüz yılda da önemini muhafaza ettiğini, ünlü kemankeş Bursalı Şüca'nın İstanbul'a gelmeden önce orada yetiştiğini, Tozkoparan İskender'in menzil bozmak üzere Bursa'ya gittiğini öğreniyoruz⁶.

İkinci büyük Okmeydanı Edirne'de tesis olunmuştur. Bulunduğu yere o vakitler "Saray Ovası" veya "Saray Önü" denilmekte idi. Abdullah el-Kâtib'in risalesinde, Edirne menzil taşları anılırken, en eskileri olarak Murad II. devrinde (1421-1444; 1445-1451) dikilenler zikredilmektedir. Edirne Okmeydanı'nın Murad II. devrinde mi, daha önce mi tesis edilmiş olduğunu bilmiyoruz. Bayezid II. devrinde (1481-1512), Edirne ve İstanbul okçuları arasında büyük bir rekabet vardı. Bu rekabete Padişah da katılmış, İstanbul okçula-

rı tarafını tutmuş, yolluklarını temin ederek, armağanlar koymuştur⁷.

XV. yüz yılda önemli bir Türk ili olan Gelibolu'da da bir ok meydanı bulunuyordu. Deniz kenarında idi. Burada Tozkoparan İskender, Poyraz havasıyla bir menzil dikmiş, bu menzili Kanunî devrinde Mîr-i Alem Ahmed Ağa bozmuştur.

Üçüncü ve en önemli okmeydanı, fetihden hemen sonra tesis olunan İstanbul Okmeydanı'dır. Rivayete göre, "Fatih, İstanbul muhasarasında Okmeydanı'nın bulunduğu yere gelmiş ve üzerine sonradan Atıcılar Dergâhı'nın yapıldığı yere çadırı kurulmuştur. Fetih buradan müyesser olmakla gazilerin ve halkın ok atması... için bu meydanı vakfeylemiştir"⁸. Meydanın sınırları tesbit edilerek sınır taşları dikilmiştir. Meydana tecavüz edilmemesi, su yolu, mezarlık, bağ ve bahçe yapılmaması için atıcı taifesinin eline fermanlar verilmiş, korucu'lar tayin olunmuş ve bu işlerden Yeniçeri Ağası sorumlu tutulmuştur⁹.

Bayezid II. devri (1481-1512), Türk Okçuluğunun en parlak zamanıdır. Bayezid II.'in okçuluğa büyük merakı vardı. Amasya'da vali iken, Bayezid Usta'dan¹⁰ okçuluk dersi almış, padişahlığı sırasında da Okmeydanı'ndaki atışları yakından izlemiştir. Menzil bozan, yani bir menzilde rekor kıran kemankeşi huzuruna çağırır, kürk giydirir, arazi verir, yeniçeri ise terfi ettirirdi. Tozkoparan, Edirne menziline bozunca, üç yıl süren bu yaman rekabetin mükâfatını kendisine fazlasıyla vermiştir¹¹.

Hadikat ül-Cevâmî'ye göre, Okmeydanı Mescidi'nin bânisi Fatih Sultan Mehmed'dir. Önceleri meydanda atıcıların otu-

¹ Dede Korkut Kitabı. (Haz. Dr. Muharrem Ergin) Ankara 1958. s. 123.

² Aynı eser s. 125.

³ Aynı eser s. 129.

⁴ Aynı eser s. 142 vd.

⁵ Halim Bakî Kunter, Atıcılar Kanun-nâmesi (Türk Tarih Vesikaları, Ankara 1942. C. II, sayı 10, s. 255).

⁶ Abdullah el-Kâtib. Tezkiret er-Rumat. Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Yeniler 36, v. 52 b-53 a.

⁷ Aynı eser. v. 45 a-47 b.

⁸ Evliya Çelebi. Seyyahatnâme C. I. s. 112.

Halim Bakî Kunter. Fatih'in İstanbul'da ilk eseri (Ülkü, yeni seri. 1942, C. III, sayı 25, s. 12).

⁹ Abdullah el-Kâtib. aynı eser. v. 2 a-b.

¹⁰ Bayezid Usta ünlü bir yaycı idi. Sultan Bayezid II.'e atıcılık yanında yay yapmayı da öğretmiştir. Bu gün Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan "Amel-i Sultan Bayezid" imzalı yaylar bu ustanın eseridir. Bu mesele hâlen münakaşalı olup, ayrı bir inceleme konusu teşkil eder.

¹¹ Abdullah el-Kâtib. aynı eser. v. 47 b.

rabilmeleri için sadece bir çardak mevcuttu. Bayezid II. devrinde, bu çardağı vezir İskender Paşa bir sebeble yıktırmış, sonra pişman olarak yerine Atıcılar Tekkesi'nin yaptırmıştır. Tekke'ye taamiye bağlanmış, meydan molozlardan temizlenerek genişletilmiş, inzibat işleri yeni fermanlarla takviye olunmuştur.

Bu devirde, saray erkânı da bu konu ile yakından ilgilenmekte idi. Atıcılar Tekkesi'nin şeyhi, aynı zamanda Şeyh ül-Hattâtîn olan Amasyalı Şeyh Hamdullah'tır. Şeyh Hamdullah, Padişah'ın Amasya'dan dostu olup, İstanbul'a geldikten sonra da yakınlıkları devam etmiş, Bayezid II.'in Okmeydanı ve atıcılarla olan münasebetlerinde aracılık yapmıştır. Kendisi ünlü bir ok ustası olduğu kadar iyi bir atıcıydı da. Yıldız havası ile atılan Şîr-i Merd, nâm-ı diğer Delikli-kaya menzilinde 1105,5 gezlik¹² bir nişan taşı vardır.

Bayezid II. devrinin iki ünlü kemankeşi Bursalı Şüca' ve Tozkoparan İskender, aynı zamanda Türk okçuluğunun da ulaşılması imkânsız rekorlarını kıran kişilerdir.

Bursalı Şüca'm, Gündoğrusu havasıyla Arkurı Menzili'nde 1271 gezlik, Lodos havasıyla Mîr-i Alem Ahmed Ağa Menzili'nde 1243,5 gezlik iki nişan taşı vardır.

Tozkoparan İskender, Gündoğrusu ile Arkurı Menzili'nde 1281,5 geze, Yıldız ile Delikli-kaya Menzili'nde 1279,5 geze ok atmış ve nişan dikmiştir¹³.

Kanunî devrinde (1520-1566), okçuluğa ve Okmeydanı'na rağbet devam etmekte idi. Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin, Okmeydanı vakfının korunması ve devamı için bir fetva verdiğini biliyoruz.

Bu devrin ünlü kemankeşi Mîr-i Alem Ahmed Ağa, Bursalı Şüca' ve Tozkoparan İskender'le birlikte üçüncü en büyük Türk

¹² Gez, okçulukta kullanılan mesafe ölçüsüdür; 66 cm. kadardır.

¹³ Perihan Arbak. Fatih'den Mahmud II.'a kadar Okmeydanı'nda menzil almış okçuların kısa hal tercümeleri. İst. Üniv. Tarih Bl. Lisans Tezi. İstanbul 1955. Tez No. 2473.

okçusudur. Odun yüklü bir eşiği sırtına alabilecek güçde bir pehlivandı. Lodos havası ile kendi adını taşıyan menzilde 1271 gez mesafeye okunu atarak rekor kırmıştır.

XVI. yüz yıl ortalarında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde okmeydanı bulunan illerin sayısı 34 idi. Bunların en önemlileri : Mekke, Cidde, İskenderiye, Lazkiye, Şam, Maraş, Amasya, Tokat, Ankara, Kütahya, Tire, Akhisar, Vardar Yenicesi, Avlonya, Gelibolu, Diyarbakir, Konya, Bergama, Balıkesir, İpsala, Halep, Manisa, Sofya, Üsküb, Belgrat, Bursa, Bağdat, Edirne, İstanbul okmeydanlarıydı¹⁴.

Kanunî devrinden sonra Türk okçuluğunda bir gevşeme göze çarpar. Selim II. ve Murad III.'ün ok atmağa meraklı olduklarına bair bazı kayıtlara rastlanmakta ise de bunun kısa süreli, geçici bir heves olmaktan ileri gitmediğini tahmin ediyoruz¹⁵.

Davudpaşa semtinde, Mehmed III.'ün 1012 (1603/4), Ahmed I.'ün 1016 (1607/8) tarihli birer menzil taşı bulunduğu göre bu iki padişahın da okçulukla meşgul oldukları anlaşılıyor¹⁶.

Murad IV. zamanında (1623-1640), Türk okçuluğu yeniden canlanır. Padişah, diğer bütün sporlara ilgi duyduğu gibi okçuluğa da düşküncü. Devrin en ünlü kemankeşi Hacı Süleyman'dan ders almış ve okçuluk gelenek ve kaidelerine tamamen sadık kalarak, Yıldız Menzili'nde 1030 gez mesafeye ok atıp menzil dikmiştir¹⁷.

Sadrazâm Kemankeş Kara Mustafa Paşa (1638-1644), Okmeydanı'na sık sık

¹⁴ Mustafa Kâni. Telhîs-i Resâil er-Rumat. s. 222.

¹⁵ Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. H. 2134 numaralı albüme Nakkaş Nigârî'nin, Selim II.'i ok atarken gösteren bir minyatürü vardır. Filiz Öğütmen. Minyatür Sanatından Örnekler. İstanbul 1966. s. 26 A. Süheyl Ünver. Ressam Nigârî. Ankara 1946. s. 18, 20.

¹⁶ Süleyman Kâni İrtem. Türk Kemankeşleri. İstanbul 1938. s. 101.

¹⁷ Seyyid Mehmed Vahid. Minhac er-Rumat. Üniversite Ktb. T. Y. 1655, v. 33 b.

giden, idman ve atışlar yapan bir okçu idi. Yine bu devirde bir yıl (1623-1624) Sadrazâmlık yapmış olan Kemankeş Ali Paşa'nın da okçulukla uğraştığını biliyoruz.

Murad IV.'ün 1048 (1638) yılında yaptırdığı tahrirde İstanbul'da "Esnâf-ı Kemankeşân" ın 3000 kişi olduğu tesbit edilmiştir¹⁸. 1093 (1682) yılından önceye aid "Atıcılar Sicili", 1255 (1839) da Tekkede çıkan bir yangında yandığı için bu 3000 kişiden ne kadarının "Defterli" yani sicil defterine kayıtlı olduğunu bilemiyoruz. Onda birini kabul etsek yine de küçümsemeyecek bir rakkamla karşılaşırız. Buna rağmen okçuluk XVI. yüz yıldaki önemini kaybetmiştir. Bu devirde yaşayıp, bir de Kavsnâme kaleme almış olan Kemankeş Mustafa, Bayezid ve Kanunî devri okçuluğunu özlemle anmakta, kitabının başlarında " . . . . ve dahi sana pendim budur ki, bu asırda zarb ve menzil atmağa heves etmeyesin . . . . . Zira evvel zamanda hüner gösterenlere rağbet var idi. Padişahlar, vüzerâ ve kibâr ve âyân ok atıcıları severlerdi ve rağbet ederlerdi"¹⁹.

Mehmed IV. (1648-1687), okçuluğa meraklı idi. Okçular Tekkesine taamiye dahi bağlamıştı. Buna rağmen rağbet gittikçe azalmıştır.

1090 (1679) da Atıcılar Şeyhi olan Yenicami Kâtibi Abdullah Efendi, Kanun-nâme-i Rumat adlı eserinde : "Sebeb-i te'lif budur ki bu fenn-i azîm dûn rağbet olmak ile erbâbı kalil ve tarîk-i remy nes-yen mensiyyen olub ve âyîn-i meydân bozulub kavanîn-i meydân ba'zılar lisânında câri ve taş dikmede niza'dan hâli olmayub, fesada nice zuhurât ve ihtilâl-i menâzil ve tekye ve meydan olub, hatta atıcı killetinden tekyeyi ve meydânı yaycı ve okçu fuzûlî zabtidüb üç dört sene . . . . . (bu durum devam etmiştir)²⁰ demektedir. Müellif rağbetin ve atıcı sayısının azalmış olmasını bu çöküşe sebep diye göstermektedir.

¹⁸ Evliyâ Çelebi. Seyyahatnâme. C. I. s. 581-2.

¹⁹ Kemankeş Mustafa. Kavsnâme. Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. E. H. 1408, d. 14 a.

²⁰ Atıcılar Kanun-nâmesi. (Haz. Halim Bakı Kunter). (Türk Tarih Vesikalari. İkkânun 1942. C. II. sayı 10. s. 263).

15-20 yıl içinde büyük bir gerileme olduğu anlaşılmaktadır. Abdullah Efendi bu durumu düzeltmeğe uğraşmış, meydanın gelenek ve disiplinini devam ettirebilmek için Kanunnâmeyi kaleme alarak, başta Darüssaade Ağası, Yeniçeri Ağası ve İstanbul Kaymakamı olmak üzere 41 yetkili şahsa imzalatmış ve Süleyman II. (1687-1691)'ün emri ile yürürlüğe konmuştur²¹.

Ahmed II. devrine (1691-1695) aid "Evasıt-ı Şevval 1103 (Haziran 1692)" tarihli bir ferman, Okmeydanı ve vakfında görülen aksaklıkların düzeltilmesi gayesiyle yazılmıştır²². Bu yıllarda da durumun pek iyi olmadığı anlaşılıyor.

Ahmed III. devrinde (1703-1730), Okmeydanı büyük bir sünnet düğününe sahne oldu. Eğlentileri saray hanımlarının da seyredebilmesi için Atıcılar Tekkesi ve Köşkü onarıldı. Çadırlar kuruldu. Eğlenceler sırasında ok atışları da yapıldı²³.

XVIII. yüz yıla aid menzil kayıtlarını tetkik ederken, menzil atıp nişan taşı diken okçuların daha çok saray mensubu olduklarını görüyoruz. Darüssaade, Hazine, Harem ve Silâhtar Ağaları çoğunluktadır. Tekkenin idare ve disiplini zayıfladığı, okçuların taamiye, araç ve gereçleri parasız olarak gereği kadar sağlanamadığı için, okçuluk, Kemankeş Mustafa'nın da "Ok atmak altın atmaktır" sözü ile ifade ettiği gibi, paralı kişilere mahsus bir merak haline gelmiştir.

Sadrâzam Silâhtar Mehmed Paşa, 1138 (1725) tarihinde, Yıldız havası ile kendi adına bir menzil açmış 1087,5 gezze nişan taşı dikmiştir²⁴.

Mahmud I., 1143 (1730) tarihli bir fermanla Okmeydanı'na yeniden bir çeki-düzen vermek gerekliliğini duymuştur²⁵.

²¹ Aynı eser. s. 258, 264-5.

²² Halim Bakı Kunter, Fatih'in İstanbul'da İlk Eseri. s. 15.

²³ Bu düğün hakkında Levnî'nin minyatürlediği Surnâme-i Vehbî'de geniş malûmat bulunmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi, Ahmed III. Ktb. 3593.

²⁴ Sultan Mahmud-u Sâni Zamanındaki Kemankeşler. Üni. Ktb. TY. 2694 v 26 b.

²⁵ Ahmed Refik. Hicrî 12 inci Asırda İstanbul Hayatı. İst. 1930 s. 112 vd.

“Abdülhamid I. (1774-1789) yay ve ok yapmakla uğraşmaktan çok zevk alırdı. Kendi eliyle hayrete değer mükemmellikte bir çok yay ve oklar imâl etmiştir”²⁶.

Selim III. (1789-1807), okçuluğa meraklıydı. Okmeydanı'nda, Yıldız - Poyrazı ile 1012 gezlik bir atış yapmış ve taş dikmiştir. Kendisi sık sık Okmeydanı'na gelir, atışlar yapar sonra da Aynalı - kavak Köşkü'nde istirahat ederdi. Atış günlerinde verilmesi âdet olan yemek işiyle ilgilenmiş, 1000 kuruş tahsisat bağlatmış ve on sofrada, onar çeşit yemek çıkartılmasını emretmiştir²⁷.

Kahveci-başı Hüseyin Ağa, Tacir-zâde Mehmed Emin Ağa, Kaptan-ı Derya Gazi Hüseyin Paşa, Musahib Halil Ağa, Musahib Bilâl Ağa, Hazinedâr Ali Ağa, Selim III. zamanının ünlü kemankeşleridir.

Sultan Muhmud II. devrinde okçuluk:

Türk Okçuluğu, Mahmud II. zamanında (1808-1839), 20 yıl kadar süren son parlak devrini yaşamıştır. Padişah'ın, güzel yazı yazmak, ata binmek ve tüfek atmak¹ gibi merakları yanında, okçuluğa karşı da özel bir ilgi duyması bu canlanışın en önemli sebebidir.

Mahmud II., özellikle 1233-1251 (1818-1835) yılları arasında başarılı ok atışları yapmış, nişan taşları diktirmiştir. 1251 (1835) yılında bir meydan günü² Kahveci-başı'sı Mustafa Kâni'ye verdiği emirden, kendisinin bu konu ile nazarı olarak da

²⁶ Morodja d'Hosson. Tableau General de l'Empire Ottoman. Küçük bası, Cild 4, s. 230. Bu referansı Süleyman Kâni İrtem'in "Türk Kemankeşleri" kitabından (s. 129) aldık; adı geçen eseri görmüş değiliz. Topkapı Sarayı Müzesindeki yay koleksiyonunda adı geçen Padişaha aid bir yaya tesadüf etmiyoruz. Okçuluk risalelerinde de Abdülhamid I.'in adı geçmemektedir.

²⁷ Seyyid Mehmed Vahid. Minhac er-Rumat. Üniversite Kütüphanesi T. Y. 1655, v. 34 a-35 a.

¹ Mahmut II. un tüfek atışları ile ilgili, ihlamur Mesiresi'nde, Havuzbaşı'nda 1226 (1811) ve Çamlıca'da 1227 (1812) tarihli nişan taşları vardır.

² Kemankeşlerin ok atmak için, Okmeydanı'nda toplandıkları, haftanın iki gününe (Pazartesi-Perşembe) "Meydan günü" denirdi. Önceden kararlaştırılarak, diğer günlerde toplandığı da olmuştur.

hayli uğraşmış olduğunu anlıyoruz. Mahmud II.'un okçuluğa dinî önemi - sünnet oluşu - sebebiyle de ilgi duyduğu, aynı emrin metninde dikkati çekmektedir³.

Mahmud II.' un Okçuluk Talimleri ve Kabza Alma Töreni:

Mahmud II., okçulukla 1233 (1818) yılı Muharrem'inde uğraşmaya başlamıştır. O vakit 34 yaşında idi. Altı ay kadar, dikkatle okçuluk tâlimleri yapmıştır ki bu süre ciddî ve düzenli çalışılırsa yeterlidir⁴. İlyas Efendi, Padişah'ın "hakkiyla kemankeşlik tahsil (ettiğini), usûl ve fûru'unu tekmiil öğrendiğini" yazmaktadır⁵. Mustafa Kâni ise : Padişah'ın okçuluk idmanları yaptığı 6 ay süresince, hava ve durum elverişli oldukça, 10-12 kere Okmeydanı'na gelerek atışlar yaptığını ve attığı oklardan 40 tanesinin 900-963 gez mesafeler arasına düştüğünü bildirmektedir⁶. Ne yazık ki, Mahmud II.'un hangi ustadan okçuluk dersleri aldığını gösteren bir belge bulunamamıştır.

Mahmud II., 6 Receb 1233 (12 Mayıs 1818) günü kabza almıştır⁷. Bu mak-satla bazı hazırlıklar yapılmıştır. Sultan Abdülmecid'in Kabza Töreni programı-

³ Bu emrin metni ilerde verilecektir.

⁴ Kemankeş olmak isteyen kişi, önce kendisine bir usta seçer ve onun nezaretinde okçuluk tâlimleri yapardı. "Kepade" denilen gevşek yayı, bir süre ok atmadan çekip bırakır, daha sonra yavaş yavaş yayın kuvvetlisine geçer, atışlar yapardı. Kendisinden uzağa atmak kadar, usûlüne uygun atmağa dikkat etmesi de istenirdi.

⁵ İlyas Efendi. Letâif-i Enderun. s. 152.

⁶ Mustafa Kâni. Telhîs-i Resâil er-Rumat. s. 119.

⁷ Kabza almak, okçulukta, Şeyh'den ve Usta'dan icazet almak anlamına kullanılan bir deyimdir. Okçuluğa hevesli kişi yeterince öğrenim ve talim yaptıktan sonra Meydan'a gider, şahidler önünde 900 gezden aşırı ok atardı. Atıştan sonra yemek yenirdi. Yemeğin sonunda, talib, Şeyh ül-Meydan'ın huzuruna çıkarılır, Şeyh şahidlerden okun usûlüne uygun olarak 900 geze düşüp düşmediğini sorardı. Dört şahid "düştü" diye ifade verirlerse, talib diz çöker, hürmetle yayı alır ve Şeyh'in elini öperdi. Sonra Vekilharç talibi ustasının önüne götürür talib diz çöküp ustasının da elini öper, bunun üzerine usta sağ eliyle talibin sağ elini tutarak, kulağına "kemankeşlik sırrı" nı söylerdi.

ndan, Mahmud II.'un Kabza Töreni sırasında Atıcılar Tekkesi'ne tamir konduğunu, genel toplantılara mahsus olan Meydan Odası döşemesinin tamamen yenilenmiş olduğunu öğreniyoruz⁸.

Kabza ziyafeti için Matbah Emîni Gümrükçü Osman Ağa görevlendirilmişti. Hazırlıkların tamamlandığı Silâhtar Ağa tarafından Padişah'a arz edilmiş, Mahmud II. ile okçuluğa meraklı Saray mensubları bir kaç gün sonra Okmeydanı'na gelmişler, Şeyh ül-Meydan ve Kemankeşler tarafından karşılanmışlardır. İlyas Efendi, ziyafetin muhteşem olduğunu söylemektedir⁹. Ziyafetlerde, padişahın yemeğini Hünkâr Köşkü'nde yemesi âdeti. Diğer davetliler Meydan Odası'nda otururlardı. Bu törene Sadrâzam gelmediği için gelenek icâbı, baş köşede Şeyh ül-Meydan, sağında davetliler, solunda kemankeşler oturmuş olmalıydılar¹⁰. Ziyafetten sonra Gümrükçü Osman Ağa huzura çağırılmış, gördüğü hizmetin mükâfatı olarak, beline Padişah tarafından 100 bin kuruş değerinde mücevherli bir bıçak takılmıştır.

Arkasından, "Okmeydanı Şeyhi 1100 cü¹¹ Üsküdarlı Hâfız Efendi huzura davet olundu". İlyas Efendi'nin bu ifadesinden Padişah'ın kabzayı Hünkâr Köşkü'nde almış olduğu anlaşılıyor. İlyas Efendi ve Mustafa Kâni bu törenin nasıl yapıldığından bahsetmemektedirler. Bunun sebebi, törene herkesin alınmış olmamasıdır sanıyoruz.

Sultan Mahmud II.'un maiyetinde bulunan, okçulukla uğraşp 900 geze ok atmış kabza taliblerinden, Hazinele Lezki Mehmed Ağa, قطور Hasan Ağa, Meleş-zâde İzzet Bey, Gülşen Nuri Bey, Kızıl Emin

Ağa, Kilerli Sağır Naşit Ağa, Cündî Haydar Ağa, Cündî Tahir Ağa, Seferlili Sisli Mustafa Ağa, Cündî Hüseyin Efendi, Şemsi Mehmed Ağa, Hazinele Cündî Aşkar Ağa, Cündî Halil Efendi, Kâtib Tayyar Efendi, Tüfekçi yamağı Atâ Bey, musahiblerden Paşa çırağı Abdullah Ağa, Elmas Ağa, Baş-çukadar mabeyinci Bekir Efendi, Kahveci-başı Mustafa Beyefendi, Berber-başı Ali Ağa ve Hazine Kethüdası İlyas Ağa . . . . olmak üzere 24 kişiye de o gün merasimle kabza verilmiştir¹².

Âdet olduğu üzere Kabza Töreni'nden sonra kemankeşlere, havacı ve koruculara hediyeler dağıtılırdı¹³.

Aynı gün, "Topaşı Bedeli" tabir olunan ayak yerine¹⁴ gidilmiş, toplu halde ok atışları yapılmıştır. Mahmud II., o gün 11 tane ok atmış ve bunlardan 5 tanesini 900, 930, 940, 951 gez mesafelere düşürmüştür. Bu sonuçlar, yeni kabza almış bir atıcı için başarılı görülmüş, takdir ve hayranlık uyandırmıştır¹⁵.

1233 Yılında Yapılan Diğer Atışlar:

22 Receb, Perşembe (28 Mayıs) günü Mahmud II.'un da iştirakiyle yapılan 1000 ciler koşusunda¹⁶ Toptaşı'ndan Cin Dere-sine doğru atıldı ve hava 981 geze Mahmud II.'da kaldı¹⁷. Padişah taş dikmeyip koşuyu, kendisine en yakın atan Buldanlı İbrahim Ağa'ya bağışlamıştır.

26 Şaban Salı (1 Temmuz) günü, Sultan Mahmud II. havanın elverişli olduğu düşüncesi ile Okmeydanı'na gelmiş, mevcut bulunan kemankeşlerle Hacı İsmail Aykırısı denilen yerden Güreş Meydanı'na doğru atışlar yapmıştır. Padişahın attığı

¹² İlyas Efendi. Letâif-i Enderun. s. 152.

¹³ Okun düşeceği yerde bekleyip haber veren kişilere "havacı" denilirdi. "Korucular" ise, Okmeydanı'nı her türlü tecavülden korumakla görevli kişilerdi.

¹⁴ Kemankeşin ok atarken durduğu yere "ayak yeri", bu yeri belirten taşa da "ayak taşı" denilirdi.

¹⁵ Mustafa Kâni. Telhîs-i Resâil er-Rumat. s. 119.

¹⁶ Koşu, okçulukta, müsabaka anlamında kullanılan bir deyimdir.

¹⁷ Hava . . . . kalmak, bir koşu sonunda en uzak atışı yapmak, anlamına kullanılan bir deyimdir.

⁸ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi : E. 2288.

⁹ İlyas Efendi. Letâif-i Enderun. s. 152.

¹⁰ Sadrâzam Okmeydanı'na gelirse yemekte Şeyh yerini ona bırakır, hemen sağında yer alırdı.

¹¹ Kemankeşler 900 cü, 1000 ci ve 1100 cü olarak ehliyetlerine göre üç sınıfa ayrılırdı. Bir 900 cü bir 1000 ci ile, bir 1000 ci bir 1100 cü ile birlikte atış yapamazdı. 1100 cülük en yüksek derece olup, okunu 1100 gezden aşırı atmış kemankeşlere mahsustu. Okmeydanı Şeyhlerinin seçiminde 1100 cü olmaları da göz önünde tutulmuştur.

oklardan üçü 1000, 1001 ve 1019 gez mesafelere ulaşmıştır. 1000 ci kemankeşlerin hepsinden aşırı attığı dikkate alınarak kendisinin 1100 cü'lere dahil edilmesi kabul edilmiştir.

Sultan Mahmud II., aynı yıl 28 Şeval, Pazartesi (31 Ağustos) günü 1100 cülerle koşuya durmuştur. Havanın yönü¹⁸ sebebiyle Lenduha ayak yerinden atış yapıldı. O günkü atışları Şeyh ül-Meydan 1100 cü Hâfız Efendi kazanmış, Mahmud II.'da ona bedel sayılacak kadar yakın atmıştır.

O gün Amerikan Elçisi, atışları seyretmek için Okmeydanı'na gelmişti. Padişah'a haber verildi. Mahmud II., itibar gösterilmesini söyliyerek, Ser-etibbâ Kemankeş Abdülhak Molla'yı misafiri ağırlamakla, okçuluk hakkında bilgi vermekle görevlendirdi. Elçi, Molla'ya : "Parişahınızın 1200 geze yakın ok attığı söyleniyor, hiç ok o kadar uzağa gider mi!?" diye şüphesini açıklayınca, kendisini Padişah'ın emri ile hava yerine götürdüler. Elçi orada bilgi alırken, Mahmud II.'un attığı bir ok gelip bir arşın kadar yakınında yere saplandı. Çok korkmuştu. Takdirlerini Padişah'a arz ederken bu korkusunu da gizlemişti¹⁹.

Yine aynı yıl, Padişah'ın emriyle, Mehmed Paşa köşküne²⁰ bir biniş yapıldı. Ok atışları tertiplendi. Bu atışlar da 1100 cü Hâfız Efendinin etba'ından İçağası Bekçi Kara Molla 1100 cüler koşusunu aldı. 900 cü Meleş-zâde İzzet Bey ise 1000 cilerden aşırı atarak takdîr toplamıştır.

¹⁸ Ok atışları, rüzgârla aynı yönde yapılırdı. Menziller, "Menzil-i Lodos", "Menzil-i Yıldız" gibi atıldığı rüzgârın adı ile de anılırdı. Kemankeşler o günkü rüzgârın yönüne göre menzil seçerlerdi.

¹⁹ Mustafa Kâni. Telhîs-i Resâil er-Rumat. s. 120-1.

²⁰ S. Kâni İrtem (Türk Kemankeşleri. s. 136), Mehmed Paşa Köşkü'nün nerede olduğunu belirtmemektedir. Bu biniş hakkında başka yerden bilgi edinmek mümkün olamadı. Adı geçen Köşk, vaktiyle Üsküdar'da Karaca Ahmed Mezarlığı yakınındaki İzzet Mehmed Paşa Köşkü olsa gerektir. Selim III. Rûznâmesi. TSM Arşivi. D. 10749.

1234 Yılında Yapılan Atışlar:

1234 (1819) yılında Mahmud II., Gök-su'ya biniş emretti. Göksu Meydanı'nda ok atışları yapılmış, Meleş-zâde İzzet Bey üst üste havayı almıştır²¹.

Aynı yıl, Dolmabahçe'de yapılan bir müsabakada, 1100 cü Şeyh Hâfız Efendi koşuyu kazanmıştır. 1000 cilerden Behçet Ağa, Kara Molla Ağa ve Astarıcı İbrahim Ağa da başarılı atışlar yapmışlardır²².

Okçular Tekkesi'ndeki Cami'e aynı yıl tamir konmuş, yıkılmış olan minaresi devrin uslubunda yeniden yaptırılmıştır. Bu gün Cami tamamen ortadan kalkmış, minare ise külâhı yıkılmış halde durmaktadır²³.

1236 - 7 Yıllarında Yapılan Atışlar:

1236 yılı Zilkade (1871 Ağustos) ayından 1237 yılı Muharrem (1821 Ekim) ayı sonuna kadar, Mahmud II.'un iştirakiyle yapılan ok atışları hakkında elimizde bir "Atış Günlüğü" bulunmaktadır²⁴. Defterin tetkikinden, bu atışların menzil bozmak, taş dikmek amacı ile yapılmadıkları görülmüyor. Belli bir menzil seçilip oradan atılmadığı gibi, sonuçlar da menzil bozacak ölçülerde değildir. Mahmud II.'un bunları ilerde yapacağı başarılı atışlar için bir hazırlık saydığı anlaşılmaktadır.

8 Zilkade 1236 (7 Ağustos 1821) günü, Nişantaşı'nda Sakızağacı'ndan Tüfek Taşları'na doğru hâki yayı²⁵ ile yapılan

²¹ S. Kâni İrtem, aynı eser. s. 136-7.

²² Aynı eser. s. 137.

²³ Cemaleddin S. Revnakoğlu. Fatih'in kurduğu Okmeydanı ve "Okçular Tekkesi". (Tarih Konuşuyor 1966 C. 5 sayı 26, s. 2170).

²⁴ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi No. 3702/1-17, E. 960 (3702/18 no. ya nakil) Ayı ayrı küçük kâğıtlara, kurşun kalemle alınmış notlar halinde olan Günlük'ün, Mustafa Kâni'ye ait olduğunu kuvvetle tahmin ediyoruz. S. Kâni İrtem (Türk Kemankeşleri s. 7), 1938 yılında, o zamanki Okspor Kurumu Genel Sekreteri Safi Toksöz'de, Mustafa Kâni'nin el yazısı ile meydan günlerine dair bir mevsim için tutulmuş bir rûznâmesini gördüğünü yazmaktadır. TSM Arşivindeki notların, bu rûznâmenin müsveddeleri olması mümkündür.

²⁵ Hâki yayı kuvvetçe Pişrev'den sonra gelen bir çeşit menzil yayıdır. İddialı atışlarda Pişrev yayı

ok atışlarında koşu, 930 gezle Sulatn Mahmud II.'da kalmış, Ağa²⁶ 900, Buldanlı İbrahim Ağa 890 geze atmışlardır²⁷.

15 Zilkade (14 Ağustos) günü, Yıldız yakınında Bağbaşı'nda, hâki yayı ile, iki koşu düzenlenmiş, ilkinin 810 gezle Sultan Mahmud II., diğer koşuyu 825 gezle Cündî Tahir Ağa kazanmıştır²⁸.

16 Zilkade (15 Ağustos) günü, Okmeydanı'nda Toptaşı'ndan, hâki yayı ile yapılan atışlarda, Sultan Mahmud II. 930 geze, Şeyh ül-Meydan Hâfız Efendi 880 geze, Ağa 840 geze ok atmışlardır²⁹.

20 Zilkade (19 Ağustos) günü, Yıldız'da Bağbaşı'ndan atışlar yapılmıştır. Dereceler : Sultan Mahmud II., 860 gez; Ağa 815 gez; Buldanlı İbrahim Ağa 760 gez³⁰.

22 Zilkade (21 Ağustos) günü, Nişantaşı'nda Yeni Ayak'tan Sakızağacı'na oğru, Selim Usta yayı ile yapılan koşuda, Sultan Mahmud II. 885 gez, Ağa 835 gez, Ahmed 820 gez mesafeye ok atmışlardır³¹.

23 Zilkade (22 Ağustos) günü, iki ayrı koşu tertiplenmiştir :

1 — Yıldız'da Bağbaşı'ndan hâki yayı ile : 1 inci Sultan Mahmud II. 900 gez, 2 inci Hasan Bey 865 gez, 3 üncü Ağa 850 gez.

2 — Yıldız'da Kahvenin önünden : 1 inci Sultan Mahmud II. 710 gez, 2 inci

Ağa 680 gez, 3 üncü Kilerli Sağır Naşit Ağa 660 gez³².

24 Zilkade (23 Ağustos) günü, Yıldız'da Bağbaşı'ndan, hâki yayı ile yapılan atışlarda, 900 gezle Sultan Mahmud II. birinci, 825 gezle Ağa ikinci, 815 gezle Nazif Ağa üçüncü olmuşlardır³³.

25 Zilkade (24 Ağustos) günü, Nişantaşı'nda bir koşu düzenlenmiş, Yeni Ayak'tan Selim Usta işi yayla yapılan atışlarda Mahmud II. 840, Buldanlı İbrahim Ağa 825, Ahmed 750 gez mesafeye ok atmışlardır³⁴.

27 Zilkade (26 Ağustos) günü, Nişantaşı'nda İhlamluluk'dan Poyraz havası ile yapılan üç ayrı atışta, Mahmud II. 660, 720 ve 740 gezle hep birinci olmuştur³⁵.

27 Zilhicce 1236 (25 Eylül 1821) günü, Nişantaşı'nda tertiplenen koşuda Poyraz havası ile atışlar yapılmıştır : Birinci 900 gezle Mahmud II., ikinci 840 gezle Sağır Naşit Ağa, üçüncü 830 gezle Ağa³⁶.

7 Muharrem 1237 (4 Ekim) günü, Okmeydanı'nda Ali (Hacı) Bali Menzili ayak taşından Lodos havasıyla kemankeşler dört gurup halinde atışlar yapmışlardır. 1100 cüler koşusunda : Sultan Mahmud II. ile Şeyh ül-Meydan Hâfız Efendi 916 gezle berabere kaldılar. 1000 ciler koşusunda : 905 gezle İç-ağası Bekçi Kara Molla birinci, Buldanlı İbrahim Ağa 850 gezle ikinci, Ali Ağa 830 gezle üçüncü oldular. 900 cüler koşusunda Berber-başı Ali Ağa ve Musahib İbrahim Ağa 840 geze, Sağır Naşit Ağa 835 geze ok attılar. Aşağı koşu'da³⁷ ise El-Hac Hüseyin Efendi 550 gez mesafeye atmıştır³⁸.

14 Muharrem 1237 (11 Ekim) günü, Okmeydanı'nda Hacı İsmail ayak taşın-

ve oku tercih edilirdi; önemli bütün rekorlar bu yayla atılmıştır. İstisna olarak Okmeydanı'nda Lodos havası ile atılan bir Hâki Menzili vardır ki bu Menzil'e durulduktaki yalnız Hâki yayı ve oku ile atmak şarttı. Yeni bir menzil açmak istenilirse ilk taş 900 gezden aşağı olamazdı; Hâki yayı ile menzil açmak için —daha zayıf olduğu düşüncesiyle— bu ölçü 800 gez kabul edilmişti.

²⁶ "Günlük" teki cetvellerde, sadece Ağa diye kaydedilen kemankeş, Mahmud II. devri Yeniçeri Ağası Hüseyin Paşadır. Bu zat devrinde sadece "Ağa" diye anılırdı.

²⁷ Aynı vesika. 3702/7. (Atış cetvellerindeki bütün isimleri vermek çok yer alacağı için I., II, ve III. leri göstermekle yetineceğiz).

²⁸ Aynı vesika. 3702/4-5.

²⁹ Aynı vesika. 3702/13.

³⁰ Aynı vesika. 3702/14.

³¹ Aynı vesika. 3702/10.

³² Aynı vesika. 3702/3, 8.

³³ Aynı vesika. 3702/11.

³⁴ Aynı vesika. 3702/12.

³⁵ Aynı vesika. 3702/17.

³⁶ Aynı vesika. 3702/16.

³⁷ 900, 1000, 1100 koşularından başka, meydanın ihtiyarları için Aşağı Koşu denilen bir müsabaka tertib olunurdu. Bunda en ihtiyar kemankeşin çekebildiği yayla atış yapılırdı. Mesafe hususunda bir sınırlandırma yoktu.

³⁸ Aynı vesika. 3702/3.

dan, Poyraz havasıyla yapılan dört gurup atışta : 1100 de Sultan Mahmud II., 947, Şeyh ül-Meydan Hâfız Efendi 933 geze; 1000 de : Ali Ağa 925, Buldanlı İbrahim Ağa 865, Kara Molla 840 geze; 900 de : Berber-başı Ali Ağa ve Sağır Naşit Ağa 905 geze, Hasan Bey 895 geze ok attılar. Aşağı koşu'yu 500 geze Mustafa Efendi almıştır ³⁹.

Atış günlüğü'ndeki tarihsiz bir atış cetveli de Muharrem ayına aid olmalıdır. Okmeydanı'nda tertiblendiğini tahmin ettiğimiz bu koşu'da : 1100 cü Sultan Mahmud II. 880, Şeyh ül-Meydan Hâfız Efendi 870 geze; 1000 ci Kara Molla 860, Berber-başı Ali Ağa ile Behçet Bey ona bedel; 900 cü Üryan î-zâde Aziz Molla 830, Min-kalî-zâde Ali Bey 825 geze ok attılar ⁴⁰.

(Atış günlüğü'nde bir husus dikkatimizi çekmektedir. Bir mevsimde yapılan bütün atışlarda Sultan Mahmud II., galib gelmiştir. Bu, Padişah'a iltimas yapılmış olması ihtimalini hatıra getiriyor. XIX. yüz yılda okçuluk kaidelerine ve kemankeşler arasında ata-sözü hâline gelen : "Atıcılık fenninde şah ü gedâ birdir" ifadesine eskisi kadar riayet edilmediğine dair elimizde bazı kayıtlar bulunmaktadır. Sultan Mahmud II., zaman zaman bunu fark etmiş, okun düştüğü yeri haber veren havacı taifesinin bir Kıptî gürûhu hâline geldiğini görerek, bunları uzaklaştırmıştır. İltimas yapıldığından şüphelendiği bazı rekorlarında taş diktirmemiştir ⁴¹.

Yine 1327 (1821) yılında, Üsküdar'da İzzet Mehmed Paşa Köşkü'ne gidilerek ok atışları yapılmış, havayı 900 cü Şemsi Mehmed Ağa almıştır ⁴².

1240 Yılında Yapılan Kabza Töreni:

Mahmud II. devrinde, Padişah'ın da kabza aldığı 1233 (1818) yanındaki törenden sonra, 19 Safer 1240, Pazartesi (13 Ekim 1824) günü, Okmeydanı'nda ikinci büyük kabza töreni yapılmıştır. Sultan Mahmud II.'un okçulukla uğraştığı 7-8 yıl süresince

³⁹ Aynı vesika. 3702/18 (E. 960).

⁴⁰ Aynı vesika. 3702/1.

⁴¹ S. Kâni İrtem. Türk Kemankeşleri. s. 133,

⁴² S. Kâni İrtem. Türk Kemankeşleri. s. 133, 140.

saray mensuplarından bu konuya ilgi duyanlar artmıştı. Bunlardan biri de Letâif-i Enderun yazarı İlyas Efendi'dir. Sarıkçı-yamağı Mustafa Ağa'yı usta edinmiş ve ondan okçuluk dersleri almıştır. O gün kendisiyle beraber kabza tâlibi olan, Hazine Cündî Abdülkerim Ağa, Soğukçeşmeli Bekir Efendi-zâde Seferlili Rıza Bey, Kilerde Cündî İsmail Ağa, Aşçılar Kethüdası-zâde Cündî Mehmed Efendi, Seferliden Silâhtar Ağa kölesi Reşid Ağa da törende kabza almışlardır. Tören sonunda kabza alan kemankeşlere tahsis edilen çuhalar dağıtıldı. Daha sonra, tertiblenen 900 cü, 1000 ci, ve 1100 cü koşularında atış yapan okçulara, havacı ve koruculara da hediyeler verildi. Bütün masraf Ceb-i Hümayûn'dan karşılanmıştır. Atışların sonunda birlikte Beşiktaş Sarayı'na dönüldü ⁴³.

1245 Yılında Yapılan Atışlar:

Sultan Mahmud II., ilk önemli rekorunu 18 Rebiyül-evvel 1245 (17 Eylül 1829) günü kırmıştır. Okmeydanı'nda Yıldız havası ile atılan Cerrah Menzili'nde, Serttaht-ı Revânî Hasan Ağa'nın 1146 gezlik nişan taşından 11,5 gez aşırı atmış ve 1157,5 geze taş diktirmiştir ⁴⁴.

1247 Yılında Yapılan Atışlar:

Sultan Mahmud II., 12 Cemaziyelâhır 1247 (18 Kasım 1831) günü, Okmeydanı'nda, Batı Lodos'u ile atılan Emin Menzili'nde, Tâcir-zâde Mehmed Emin Ağa'nın 1160 gezlik taşından 39 gez aşırı atarak 1199 geze taş diktirmiştir ⁴⁵. Bu menzilin mermer ayak taşı üzerinde tâlik ile yazılmış kitabenin tarih beyiti şudur :

"Bu yerden attı Sultan-ı Kevn eslâfı
hep geçti
Hüner meydanına Şâh-ı Cihan taş
dikdi zeybefzâ" ⁴⁶.

Sene : 1247

⁴³ Aynı eser. s. 137.

⁴⁴ İlyas Efendi. Letâif-i Enderun. st 316.

⁴⁵ Mustafa Kâni. Telhis-i Resâil er-Rumat. s. 121, 248.

⁴⁶ Sultan Mahmud-u Sâni zamanındaki kemankeşler. Üniversite Kütüphanesi, T. Y. 2694. v. 23 a.

⁴⁷ Neşet Köseoğlu. Okmeydanı'na dair Fermanlar ve Dikili Taşlar. (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleten'i İstanbul 1953. sayı 132).

1248 Yılında Yapılan Atışlar:

Sultan Mahmud II., 1248 (1832/3) yılında, Okmeydanı, Cerrah Menzili'nde olan 1157,5 gezlik nişan taşından, 14,5 gez daha aşırı atarak taşını 1172 geze sürmüştür⁴⁷.

Sultan Mahmud II., aynı yıl Okmeydanı'nda, Yıldız Poyraz'ı ile atılan Ekşi Menzili'nde, Tâcir-zâde Mehmed Emin Ağa'nın 1190,5 gezlik taşından 6 gez aşırı atarak 1196,5 gez yere taş diktirmiştir⁴⁸.

Yine 1248 (1832/3) yılında, Okmeydanı Tekkesi'ne tamir konmuş ve yeni ilâveler yapılmıştır. Bunun sonunda Tekke, 18 oda, 4 sofa, bir hünkâr köşkü, bir mutfak, bir mesçit, 6 kuyu ve bir sarnıçtan ibaret yapı kompleksi halini aldı⁴⁹. Bu tamirler dolayısı ile Keçeci-zâde İzzet Molla şu tarih kıt'asını yazmıştır :

“Eylesün İzzet yed-i kudrette Hakk
Kuvvetde bâzusun ol Şâh'ın mezid
Bâbına nakş eyledim tarihini
Tekye-i Meydân-ı Tîr oldu cedid”⁵⁰.
Sene : 1248

1249 Yılında Yapılan Atışlar:

Sultan Mahmud II., 1249 (1833) yılında, bir meydan günü, Gün-doğrusu havası ile 1215,5 gez mesafeye bir ok atmış, ayak ve nişan taşı diktirmiştir⁵¹.

1250 Yılında Yapılan Atışlar:

Sultan Mahmud II., 20 Cemaziyelâhır 1250 (24 Ekim 1834) günü, Okmeydanı'nda, Lodos havası ile atılan Nakkaş Menzili'nde, Tâcir-zâde Mehmed Emin Ağa'nın 1095 gezlik taşından 7,5 gez aşırı atarak menzil bozmuş ve 1102,5 geze nişan taşı diktirmiştir⁵².

Sultan Mahmud II., bir yıl önce, Gün-doğrusu havası ile attığı menzili 10 gez geçerek, 1225,5 geze taşını sürdü⁵³.

Sultan Mahmud II., 10 Receb 1250, Salı (12 Kasım 1834) günü, Okmeydanı'nda Lodos havası ile atılan Abdullah Efendi Menzili'nde, Tâcir-zâde Mehmed Emin Ağa'nın 1093 gez menzili 18 gez geçerek 1111 geze ok atıp taş diktirmiştir⁵⁴.

Sultan Mahmud II., aynı yıl, bir meydan günü, Okmeydanı'nda, Lodos havası ile atılan Yeksüvar Menzili'nde, Silâhşor Nazîfî-zâde Nazîfî Mustafa Ağa'nın 1072 gezlik taşından 103 gez aşırı atmıştır. Padişah, Mustafa Ağa'nın devalate büyük hizmetler edip vazife başında ölmesi sebebiyle, hürmeten kendi taşını dikmemiş, orada hazır bulunan merhumun oğlu Osman Bey'e : “Eser-i pederini sana bahş ettim” diye lâtife etmiştir⁵⁵.

1251 Yılında Yapılan Atışlar:

1251 (1835) yılı, Sultan Mahmud II.'nin okçuluk alanında en başarılı yılıdır. Üç önemli menzilde taşını sürmüştür. Yine bu yıl devrin kemankeşleri başarılı rekorlar kırmışlardır.

Sultan Mahmud II., 14 Cemaziyülevvel 1251 Perşembe (7 Eylül 1835) günü, 1248 (1832/3) yılında Okmeydanı, Ekşi Menzili'nde 1196,5 geze diktirdiği nişan taşından 23 gez aşırı atıp, 1219,5 geze taş sürmüştür⁵⁶.

Sultan Mahmud II., 21 Cemaziyülevvel 1251 Perşembe (14 Eylül 1835) günü, Okmeydanı'nda, Yıldız havasıyla atılan Top Yeri Menzili'nde, Pehlivan Ali Bey'in 1213,5 gezlik taşından 7,5 gez aşırı 1221 geze nişan taşı diktirmiştir⁵⁷. Nişan taşının kitabesi Yesarî-zâde Mustafa İzzet hattıyla olup tarih beyiti şöyledir :

⁴⁷ Bir menzil sahibi, tekrar kendi menziline duple ok atar ve geçerse, taşını eski yerinden çıkartıp yeni menzile diktirir; buna “taşını sürmek” denir.

⁴⁸ Sultan Mahmud-u Sâni zamanındaki kemankeşler, v. 18 b.

⁴⁹ S. Kâni İrtem. Türk Kemankeşleri. s. 133.

⁵⁰ Cemaleddin S. Revnakoğlu. Fatih'in kurduğu Okmeydanı ve “Okçular Tekkesi”. (Tarih Konuşuyor Mart 1966, C. 5 sayı 26 s. 2170).

⁵¹ Mustafa Kâni. Telhîs-i Resâil er-Rumat. s. 122

⁵² Sultan Mahmud-u Sâni zamanındaki kemankeşler. v. 16 b.

⁵³ Mustafa Kâni. aynı eser. s. 122.

⁵⁴ Sultan Mahmud-u Sâni zamanındaki kemankeşler. s. 22 b.

⁵⁵ Mustafa Kâni. aynı eser. s. 232.

⁵⁶ Sultan Mahmud-u Sâni zamanındaki kemankeşler. v. 18 b.

⁵⁷ Mustafa Kâni. aynı eser. s. 245.

“Kuvvet ü şevkle alıp kemanın kabzaya
Attı tîrin bin iki yüz yirmi bir gez
Padişah”⁵⁸

Sene : 1251

Yine bu münasebetle Padişah, merhum Pehlivan Ali Bey'in, Kasr-ı Hümâyün önünde harab bir halde duran mezarını da tamir ettirmiştir.

Sultan Mahmud II., 29 Cemaziyelâhır 1251 Perşembe (23 Ekim 1835) günü, Okmeydanı, Cerrah Menzili'nde, 1248 (1832/3) yılında 1172,5 geze sürdüğü taşını, tekrar 12 gez fazlasıyla 1184,5 geze sürmüştür⁵⁹.

Aynı yıl (1251) bir meydan günü, Sultan Mahmud II., atışlar sırasında yanında bulunan Kahveci-başı'sı kemankeş Mustafa Kâni Bey'e okçuluk konusunda bir risale yazmasını emretmiştir. Bu sayede bu güne kadar yazılmış Kavs-nâme'lerin en mükemmeline sahip bulunuyoruz. Sultan Mahmud II.'un bu emrini —kendisinin okçuluk konusundaki nazarı bilgisini de yansıması bakımından— buraya almakta fayda görüyoruz :

“(Sultan Mahmud II.) . . . . . bu fenn-i celil üş-şânı dahi müceddeden ihyâ ve bendegân-ı sairelerine kabza itâ buyurulduğu misillû, bu abd-i dirînelere dahi (kabza ihsan) buyurulmuş olup tarih-i Hicretin 1251 (1835) inci sâl-i ferhunde fâlinde Meydân-ı Tîrendazîde :

“Bu fenn-i celil hakkında Hüseyin Yununî ve Ebu Musa el-Serhasî ve Ebu Cafer bin Hasan el-Herevî ve Ebu Musa el-Horasanî ve Said bin Hanîf Semerkandî ve Mehmed bin Yusuf el-Râzî ve Abdullah bin Meymun ve İmam Taberî ve el-Hac Mustafa el-Bosnavî ve Şeyh ül-Meydân-ı Tîrendâzî el-merhum Kâtib Abdullah Efendi müşârün-ileyhimin Reasil-i Rumâtiye'lerinden mâ'dâ manzum ve mensur Arabî ve Farisî ve Türkî risale-i kesire-i vefireler tertib olunmuş ise de bu

fenne hevesyâb olanların cümlesi cümlesini tedârik mümkün olamayıp, olunsa bile mütâlea ve istifade olunmak emr-i asîr ve ekserî darb urma ve sâir hüner-i bi-faide-i fûnûn-ı metrûke ile mutavvelce ve muğ-lâk olub, muahharen Vahid Efendi tertibi olan risalenin dahi nüshası misillû fevâidi kalil olub bu suretle nüket-i mezâyâ ve fe-zâili ve ta'lim ve taallümü lisandan lisana carî ise de tâlibân-ı fenn künh ve hakikatine mahrem olamayarak emrâr-ı eyyâm ile muhtefî olacağı melhuz olmağla . . . . . bu süneni . . . . . sâye-i şâhânemde tâlibân etrafıyla kesb-i ma'lûmât ederek, sây-i belîğ ile derecât-ı dârîne ve kütüb-ü ehâdis ve sâir seyrleri mütâlea ederek ve bizzat, zât-ı Hümâyûnumdan havsala-i istidadınca tahsil edebildiğin ma'lûmatlarını muhtasar ve müfid . . . . . fi zamanî-nâ müstâmel olan usulleri cem' ve tahrîr ile bir risâle-i rumatiye tertib eyle”. deyu bu kullarına sâdir olan fermân-ı cihan (üzerine bu risaleyi tertib ettim)”⁶⁰.

1251 Yılında Yapılan Diğer Atışlar :

Hüsameddin Paşa, 14 Cemaziyül-evvel 1251 Pazartesi, (7 Ağustos 1835) günü, Okmeydanı'nda, Yıldız havası ile atılan Seyyid Emin Efendi Menzili'nde, Şeyh ül-İslâm-zâde Selim Molla'nın 951 gezlik taşından 40 gez aşırı 991 geze ok atıp taş diktirdi. Daha sonra kendi taşından 41 gez aşırı 1032 geze, ve 34 gez aşırı 1066 geze iki kere taşını sürdü. 29 Cemaziyül-âhır 1251 (23 Ekim 1835) günü, tekrar kendi menzilinde atışa durmuş, 6 gez daha aşırı atarak 1072 geze tekrar taşını sürmüştür⁶¹.

Mehmed Ali Bey, 25 Cemaziyül-evvel 1251 (18 Eylül 1835) günü, Okmeydanı'nda Yıldız havasıyla atılan Silâhtar Mehmed Paşa Menzili'nde, Silâhtar Mehmed Paşa'nın 1087,5 gezlik menzilinden 5 gez aşırı atarak 1092,5 geze taş diktirmiştir⁶².

⁵⁸ Neşet Köseoğlu. Okmeydanı'na dair Fermanlar ve Dikili Taşlar. (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleten'i. Sayı 132.)

⁵⁹ Mustafa Kâni. aynı eser. s. 248.

⁶⁰ Mustafa Kâni. Telhîs-i Resâil er-Rumat. s. 3-4.

⁶¹ Sultan Mahmud-u Sâni zamanındaki kemankeşler. v. 25 b.

⁶² Aynı eser. v. 26 b.

Mehmed Ali Bey, aynı yıl bir meydan günü Okmeydanı'nda Poyraz havasıyla atılan, El-Hac Beşir Ağa Menzili'nde, Kaptan-ı Deryâ Gazi Hüseyin Paşa'nın 1016 gezlik menzilini, 24 gez aşırı 1040 geze ok atarak bozmuş ve taş diktirmiştir. Bir süre sonra, 14 gez daha aşırı 1054 geze taşı sürmüştür⁶³.

İzzet Bey, aynı yıl bir meydan günü, Okmeydanı'nda, Poyraz havasıyla atılan El-Hac Beşir Ağa menzilinde (Bu yukarıdaki Beşir Ağa Menzili'nden ayrıdır), Darüssaade Ağası Beşir Ağa'nın 945,5 gez menzilini 10 gez aşarak 955,5 geze taş diktirmiştir. 1 Cemaziyül-âhır (24 Eylül) günü, 15 gez daha aşırı atarak kendi taşı 970,5 geze sürmüştür⁶⁴.

Âşir Efendi-zâde Mehmed Taceddin Molla, 1 Cemaziyül-âhır 1251 Perşembe (24 Eylül 1835) günü, Okmeydanı'nda, Gün-doğrusu havası ile atılan Ebu Bekir Ağa Menzili'nde, Hasan Usta işi ok ve Küçük İbrahim işi yay ile, Muhzır Ebu Bekir Ağa'nın 700 gezlik taşından 30 gez aşırı atıp 730 gez menzile taş diktirmiştir⁶⁵.

Kâtib Nûman Bey-zâde Vassaf Efendi, aynı yıl Okmeydanı'nda, Poyraz havası ile atılan Şişman Paşa Menzili'nde, Nâmik İbrahim Ağa'nın 933 gezlik Menzili'nden 32 gez aşırı atıp, 965 geze taş diktirmiştir⁶⁶.

Silâhtar Ali Ağa, Okmeydanı'nda bir menzil açmak üzere bir ayak taşı dikmiş, fakat menzil atamadan ölmüştür. Sultan Mahmud II., merhumun oğlu Tefvik Bey'e aynı ayak taşından atması için ruhsat vermiş ve Tefvik Bey, 1 Cemaziyül-evvel 1251 (24 Eylül 1835) günü, buradan ok atarak 965,5 geze nisan taşı diktirmiştir⁶⁷.

1252 Yılında Yapılan Atışlar:

Sultan Mahmud II., 1 Receb 1251 (24 Ekim 1836) günü, Okmeydanı'nda, Yıldız

havası ile atılan Top Yeri Menzili'nde, daha önce diktirdiği taşı 7 gez aşırarak 1228 gez menzile nişan taşı diktirmiştir⁶⁸.

“Okmeydanı Tekkesi Şeyhi 1100 cü Hâfız Efendi, gerilmiş bir ip altından yüksek bir hedefe ok isabet ettirmiştir. Sultan Mahmud II., aynı tarz atışı 1252 (1836) yılında denemiş, ip altından attığı oklardan 6 tanesini puta sepetine⁶⁹ saplamağa muvaffak olmuştur”⁷⁰.

“Sadrâzam Halil Hâmid Paşa-zâde, ulemâdan Mehmed Arif Bey 1197 (1783) yılında kabza almıştır. İki defa Rumeli Kazaskeri olmuştur. Yaşı seksene varmışken Sultan Mahmud II., Okmeydanı'nda bir eseri bulunsun diye, atabildiği yere taş dikmesini arzu etmiş, yaşlı kemankeş 1253 (1837) yılında, bir meydan günü, Poyraz havası ile Salâ Menzili ayak taşından 400 geze ok atmış ve taş diktirmiştir”⁷¹.

Sultan Mahmud II.'un alâka ve hi-mayesi ile 20 yıl kadar bir zaman Türk Okçuluğu yeniden canlanmış, fakat Padişah'ın ölümü ile (1839) tekrar hızlı bir çöküş başlamıştır.

Abdülmecid (1839-1861), Okçulukla ilgilenmiş ve törenle kabza almış ise de, bu ilgisi devam etmemiş, Tekke kendi hâline bırakılmıştır. Abdülmecid'in kabza töreni programında : 1100 cü atıcı kalmadığı için bu koşunun iptâl edildiğini görüyoruz. Bu vesikada “meydan müdavimleri” diye adları geçen, Kadri Bey-zâde Ali Bey, Silâhtar Ağa-zâde Tefvik Bey, Kağdıçbaşı-zâde Hacı İzzet, Bedestânî El-

⁶⁸ Mustafa Kâni. Telhîs-i Resâil er-Rumat. s. 245-6.

⁶⁹ Okçulukta, hedef'e “puta”, hedefe ok atmağa da “puta atışı” denilirdi. İp altından ok atmak (remy-i sedad) ise bir atış çeşitidir; 2,5 zira'-ı mimarî (189,5 cm.) yüksekliğe bir ip gerilir. Atıcı ipten 2,5 zira'-ı mimarî uzaklıktan durarak atış yapar. Oku, ip altından geçmesi için 30° nin aşağısında tutarak atmak gerekir. Bu durumda uzağa atmak çok güçtür. Bu usulle hedefe atmak ise daha büyük ustalık ister. (M. Kâni Telhîs-i Resâill er-Rumat. s. 89-90).

⁷⁰ S. Kâni İrtem. Türk Kemankeşleri. s. 140.

⁷¹ Aynı eser. s. 140.

⁶³ Aynı eser. v. 27 b.

⁶⁴ Aynı eser. v. 29 b.

⁶⁵ Aynı eser. v. 31 b. 700 ve 730 geze ancak hâki yayı ve oku ile menzil dikilebilirdi.

⁶⁶ Aynı eser. v. 32 a.

⁶⁷ Aynı eser. v. 32 b.

Hac Mustafa Efendi, Vâkîf Efendi olsa olsa amatör birer kemankeş idiler⁷².

“Sultan Abdülaziz’in (1861-1876), Okçubaşı’sı Seyfeddin Bey’in bir defaya mahsus olmak üzere 1100 gez ok atmağa muvaffak olduğu rivayet edilir”⁷³.

Abdülhamid II. zamanında (1876-1909) ise Tekke’de son Şeyh ül-Meydan Muti’ Efendi ile bir kaç müstahdem ve amatör okçu kalmıştı. Padişah’ın 1895-6 Ermeni olayları üzerine toplantıları yasaklamasıyla bu zayıf faaliyet de sona ermiştir.

⁷² Topkapı Müzesi Arşivi. E. 2288.

⁷³ Süleyman Kâni İrtem. Türk Kemankeşleri. s. 143.

- CELAL ESAT ARSEVEN : Türk sanat tarihi.
Etnoğrafya Dergisi Sayı : 4, 1961.
CELAL ESAT ARSEVEN : Sanat Ansiklopedisi.
Edirne (600 cü fetih yıldönümü hatıra kitabı), T. T. K. Yayınları, 1965.
NURETTİN CAN : Eski eserler ansiklopedisi.
ERNST DIEZ - OKTAY ASLANAPA : 1955 Türk sanatı.
OSMAN PEREMECİ : Edirne tarihi.
DR. RIFAT OSMAN : Edirne Rehnüması.

BİBLİYOGRAFYA

- ABDULLAH EL-KÂTİB : Tezkiret er-Rumat. Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Yeniler : 36.
(ABDULLAH EL-KÂTİB) : Atıcılar Kanun-nâmesi. (Haz. Halim Bakı Kunter), (Türk Tarih Vesikalaları İlkânun 1942. C. II sayı 10, s. 253-274)..
ABDULLAH B. MEHMED SALİH EL-EYYUBİ : Tezkiret er-Rumat (Hadîs-i Erbain) Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. E. H. 1418..
AHMED REFİK : Hicrî Onikinci Asırda İstanbul Hayatı. İstanbul 1930.
ARBAK, PERİHAN : Fatih’ten Mahmud II.’ye kadar Okmeydanı’nda Menzil Almış Okçuların Kısa Hal Tercü meleri. İstanbul 1955. İst. Üniv. Tarih Bl. Lisans Tezi. No. 2473.
ARBAK, PERİHAN : Ok ve Okçuluk Hakkında Bibliyografya. (Türk Kültürü, Ağustos 1965. sayı 22, s. 134-136).
BUSBECQ (Terc. eden : HÜSEYİN CAHİT YALÇIN) : Türk Mektupları. İstanbul 1939.
Dede Korkut Kitabı (Haz. DR. MUHARREM ERGİN) : Ankara 1958.
EVLİYA ÇELEBİ : Seyyahatnâme I (Haz. NECİP ASIM) İstanbul 1314 (1898).
İLYAS EFENDİ : Letâif-i Enderun. İstanbul 1276 (1859).
İRTEM, SÜLEYMAN KÂNİ : Türk Kemankeşleri. İstanbul 1938.
KÖSEOĞLU, NEŞET : Fatih Sultan Mehmed ve Okmeydanı. (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni. İstanbul 1953. sayı 131).
KÖSEOĞLU, NEŞET : Okmeydanı’na dair Fermanlar ve Dikili Taşlar (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleten’i. İstanbul 1953. sayı 132)
KUNTER, HALİM BAKI : Fatih’in İstanbul’da ilk Eseri. (Ülkü, yeni seri, 1942. C. III, sayı 25, s. 12-15).
(MUSTAFA KÂNİ) : Atış Günlüğü - 1236-7/1821 - Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi : No. 3702/1-17, E. 960 (3702/18).
MUSTAFA KÂNİ B. MEHMED : Telhîs-i Resâil er-Rumat. Matbaa-i Âmire. İstanbul 1263 (1847).
MUSTAFA (Kemankeş) : Kavs-nâme. Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. E. H. 1408.
Oğuz Kağan Destanı (Haz. W. BANG - R. R. RAHMETİ). İstanbul 1936.
REVNAKOĞLU CEMALİDDİN SERVER : Fatih’in Kurduğu Okmeydanı ve “Okçular Tekkesi”. (Tarih Konuşuyor. Şubat-Mart-Nisan, 1966, C. 5 sayı 25, 26, 27. s. 2067-71, 2169-72, 2227-30).
SELİM III. Rûznâmesi. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi. D. 10749.
SEYYİD MEHMED ZAHİD : Minhac er-Rumat. Üniversite Ktb. T. Y. 1655.
Sultan Mahmud-u Sâni Zamanındaki Kemankeşler. (Anonim). Üniversite Ktb. T. Y. 2696.